

## ELŐSZÓ.

*Csemege*

Egy hitében, eszméiben, alkotásaiban megrendült, bomladozó világ határán s a szülemelő újnak küszöbén, téveteg vívódásai s kísérletei közepett nyúlik fel Hunyady Mátyás nagyszerű alakja. Óriás conceptiókkal agyában, nemes szívvel kebelében; akarva mindent, megbírva többet mint bárki más; lovag és király, sőt autocrata, aki ment a merre nagy eszméi s mély szenvedelmei ragadák, s útába állni nem bírt semmi, egy lázadó ország, sőt maga a törvény sem; önérzetes bátorsággal, kalandos merészséggel a csatatéren s a közéletben, lába poráig hajtá alá azon két hatalmat, min, alapkövéül, a középkor öszves alkotása nyugovék: az egyházi és világi oligarchiát — ő, a „parvenu,” kit a hóhérbárdtól a gondviselő történet szabadíta meg, s börtönből trónra fel a nép fegyvere dobott. Látkörének szűk volt Magyarország, a kor; szemei a végtelen jövőn csüggttek, s be akarta futni diadalmasan, meghódítani, magának és nemzetének. Méltó társat nem találva, bűvár szelleme alá merült a classicai nagy világ halottjaihoz; méltó akart lenni hozzájuk, vissza akarta idézni az életbe,

maga körül látni, velek élni, cselekedni, halhatatlan lenni.

Mátyás a legérdekesebb egyénisége a magyar történelemnek; nem csak: az egyetlen király, kinek nevét nem a historia tartja fen csupán, hanem az élő, halhatatlan emlékezés. Az első, szent királyt megünnepli a nemzet, mert úgy „rendelik”; a három tenger partjai közt országló Anjou neve az iskolai reminiscenciák közt porladoz; Mátyás az egy király, kit maiglan színről színre ismer a nép, tudja hős és jótetteit, emlegeti szokásait, élezeit, kalandjait. Hogy ne tudná, hogy ne emlegetné! Hiszen „igazi király” volt: hatalmas a hatalmasok ellenében s a gyöngék és nyomottak paizsa, aki országok hódításának válságai s gondjai között, meghallá s meghallgatá a jajkiáltást s a néma könyűt; mindent látott, mindent tudott, mert mindenütt jelenvaló volt mint a Gondviselés; szeme a felszín csilálamai vagy kérge s a tömjén füstje mögött meglátta a valót; nem ámitatá magát, rendezett diadalmene-tek helyett ismeretlenül járta be a nép kunyhóit, mik oly lenn rejtekeznek, hogy a kegyelem nap-sugára elhaloványodik mielőtt aláérne; a ki parancsolni tudott, nem csak másoknak, hanem magának is, ő a mindenható, és akarata törvény vala, mert igazság vala. Azért emelte a trónt oly magasra mint előtte és utána senki; rengeteg áldozatok árán, hagyján! de együtt dicsőítve meg magával Magyar-ország nevét.

Igen, Mátyás király egy symbolicus alak, a királyság fogalma magyar agy és magyar szív sze-

rént, egy élő rege, mely a halott múlt fölött örökifjan virágozik fel mint a tavasz; egy mythus, kinek körvonásait el nem sápasztja, sőt szeretve és ahítva színezi ki az őszi idő.

A világtörténet nem bír öröklőbb, magasztosb emléket emelni fejedelemnek, mint a Hunyady Mátyásé, eme a szívekbe vésett felírással: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság“. Ennek betűi nem kallanak el, míg úr és szolga lesz a földtekén.

Tünemény, mit meg nem előz, nem követ semmi — mint Napoleon.

De e ragyogó egyéniség ne fátyolozza el látásunkat, ne igézzze meg ítéletünket.

A mit XIV Lajos, s egy szétostorozható parlamenttel szemben méltán, kimondott: „az állam én vagyok,“ azt Mátyás király azért nem mondá, mert beszélni tetteit hagyá. Ő volt az ország, a hatalom, a dicsőség. Az élet szűk határán csüggő szemmel, türelmetlenül, meg akart előzni mindent, a történelmi fejlődést is; teremteni akart, sokat, mindent, azt amit gazdag lelke termelt. S teremtett; palotákat, intézményeket, seregeket. A regék bújbájos alkotásai, az ábrándok álomképei, mint az ígézet szavára emelkedének ki; fény és hatalom, tudomány és művészet ragyogák be a trónt. Táborát alakította hősköböl; ha a magyar zászló, mesés hőstettek áldozatával, idegen országok megvívott várfalain pompáz: azt hitte, hogy a dicsőség napfénye le nem alkonyúl soha. A tudománynak nem magvait veteményezé — ki bírná bevárni a lomha aratást! — kész erdőket akart átültetni, meghonosítani. Miként



diadalmas hadjáratai zsákmányaival gazdaggá vélte tenni a hazát: úgy hitte, hogy az értelmi világ kitűnősegeit a tróni köré gyűjtve, azoknak színvonálára fogja emelni az öszves nemzetet. Egyénisége bíbájával megigézte, magával ragadta, concentrálta a nemzet minden életerejét egy lázas, költői korszakába az áldozatosságnak és dicsőségnek, hogy midőn a daemoni mozgatóerő, mely mind ezt alkotta s fentartá, öszveroskad: szétfoszlott e tündérvilág is, mint egy álomkép, nyomtalanúl, rögtön, miként egy hatalomszóra kiemelkedett volt.

A tudomány kincseinek tára lőn a budai palota, hogy „ex spoliis Ungariae“ gazdagodjék, a kifosztogatott hazán kívül az egész világ. Csak elrablani kellett, hogy nálunk nyoma se maradjon létezésének.

A magyar király udvarának fényét a babyloni Ahasverus s a római császárokéhoz hasonlítgaták álmétkodva a krónikák; míg a külföld kormányai, hogy pénzeiknek hitelt szerezzenek, „ad valorem aurei Ungarici“ vereték, s a magyar pénz értéke nemzedékeken keresztül maradt szabályozó a haza határain kívül is, s hitele, szintén II Józsefig, három világgrészben megállapított. S íme, Mátyás közvetlen utóda zokogva panaszlá egy idegen fejedelem követsége előtt a nélkülözést és inséget, mit szenved.

Mátyás, az első, tudománynyá teremte a hadviselést; Otrantótól Bécsig diadál követte zászlóit, s hódolat és rettegés ünneplé világszerte nagy

nevét\*). S mielőtt egy ember nyom lefolyna: a kereszténység bástyája, a fejedelmi Buda várfalain a félhold pompázott, s Magyarországnak még neve is haloványodni kezdett inkább és inkább....

„Szállton szállt alá, és a nagy köntösnek csak alig maradt a galérja,“ mondá, találos egyszerűséggel, a jámbor Heltai\*\*).

És szállnia kellett. Mert e korszakot nem a nemzet, hanem egy ember képviselte; mind e nagyság a király volt; mind e hatalom, melyhez a tudomány üldözött bölcsei mint egy Messiáshoz fohászkodának, s a nyomorgatott nemzetek szabadító Mózesként esdekeltek\*\*\*), Mátyás kezében

---

\*) Non est igitur mirum, si Te Italia laudat, Gallia extollit, admiratur Hispania, Britannia colit; sed ex aduerso, bellis attrita Germania, Bohemia, Polonia, tota item paganorum secta ita contremiscit, ut unicus Tuae Majestatis nutus maximos eorum exercitus limites inter suos contineat. Galeot, De incognitis vulgo című (kéziratban maradt) munkája ajánlólevelében.

\*\*\*) Decretum az az Magyar és Erdély országnak törvénykönyve. Ujonnán nyomtatott 1571 esztendőben.

\*\*\*\*) Et quemadmodum prisci illi sancti Patres quondam in limbo jacentes Messiam, sic et hi sapientes Matthiam quasi Messiam, Matthiam miseri perpetuo clamore vociferantur, qui eos in lucem vitamque restituat. Matthiam non litterati solum quos dixi, verum nationes quam plurimae, quasi Judaei sub impio Pharaone miserabiliter servientes, Matthiam, inquam, tamquam Mosem alterum assidue clamitant“ ..... „Summus ille, qui solem, stellarum coelique regem constituit, Matthiam quoque solum sub sole constituit, imperium Oceano, famam qui terminet astris.“ — Marsilii Ficini, philosophi, medici et theologi opera. Basileae, 1576, p. 721.

nyugovék; mind e fény csak a trón kisugározása volt. Túl azon sötét alkony borongott; hogy kövesse majd sivatag éj . . . . .

„Europának azon országai közt, hol a classica irodalom kedvező fogadtatásnak örvendett a XV században, Olaszország mellett majdnem első helytt Magyarország áll; hanem azt is kiáltólag bizonyítja, hogy tétessen bár még oly fényes intézkedéseket is egy kormány, ha a helyett hogy alólról látna a munkához, felülről fog belé: egy nemzetet átalakítani s academiák és könyvtárak által felvilágosítani nem lehet.“

Igy ítélt Heeren, azon németek egyike, kik, Magyarországról szólván, kivételesen „tudják mit beszélnek.“

Fas est et ab hoste doceri.

S kérdehetnők: mi haszna a tanúlságoknak? Az egyes, saját kárán legalább, okúl; de nemzetre nézve nem kiáltó szózat-e a pusztában mind az, mit a historia beszél?

A Caesar által jellemzett gallusok sürögnek Páris utcáin ma is; conspirálnak unalmukban, halnak hősileg ábrándokért, s csókolják gyáván a jármat nyakukon, csak fényes ragyogó legyen. E nép most is megannyi költő, tűzhelyénél, a csatatéren, a Forumon, a halálban.

„Regnum Ungariae, quasi ovile sepibus, diversis infidelium generibus circumseptum,“ mondá az a király, ki e hazának második alkotója lón.

Egy csata elég volt hogy elveszen a haza.

És monda, hat század múlva IV Béla után, a „legnagyobb magyar“. Ravatala előtt térdre sodrott bennünket a bűnbánat: meghallgattuk-e jóságait egykor, desőt hiszünk-e benne most?

A tévedés, bármi nemes forrásból eredjen, nem szűnik meg tévedés maradni; s a modern bálványok cultusa szintoly botor lehet, mint az a régi volt, mely „a magok módja szerint“ üdvözülni akarókat máglyákra hurczolá az Úrnak nevében, aki monda: „Elvész az én népem mivelhogy tudomány nélkül való (Hózeás, IV. 6).

---

Legyünk ez ígék napszámosai, kiki tehetsége szerint. Bányákat nyitni s felmivelni, a lángelmék feladása. Ambitiónk csupán az aprópénz veréseig terjed.

E kötelesség érzése hozá e szerény füzetet, kezdeményül, a piacra. A Forum helyett most a piac az, mit mellőzni annak sem lehet, kit üzelmétől eltolnak érzései. Hiszen portéka lőn a gondolat, az ismeret, a tudomány is; halott kincs, ha a forgalom nem veszi „védszárnyai“ alá.

S aztán — hogy paulo minora canamus — e lapokhoz gyermekkorom messze emlékezetei szövék. Mintha velek ifjodnának meg.

Tizennégy éves fiú nyújtám be egykor Galeot fordítását, dobogó szívvel az íráság első érzései miatt, az akkori censura egyik inquisitorának. A nyájas öreg úr, hosszú tépelődések után, a legjobb akarattal sem merészle Instructiójának szűk határai

közé férkezteni amit, például, egy püspök jelleméről (XIII sz.) vagy éppen Rangoni bíbornok meztláb koldulásáról oly sans façon beszél Galeot; még kevésbé az én Jegyzéseimnek egynémely „tűlbuzgó“ kifejezését. Imprimaturát számos omissis deletis-től föltételezte.

Védangyalom, mely egy rossz könyv kiadásától akart megóvni, vagy ellenszenvem minden esonkaságtól, mint annyi mást, a szegény Galeotot is eltemetteté.

Hogyan jutott e késő feltámadáshoz, jóformán magam sem tudom. Azt igen, hogy az egykorinak egy íze sem maradt a maga helyén. Miként azon világnak nem, melyben született.

Vajmi régen volt, vajmi más világ volt!

Pedig az én Galeotomot is be merte tiltani.

Ki ért volna akkor reá, effélékkel bíbelődni többé?

Most . . . . Deus nobis otia fecit; rá érünk sok holmire: kutatni porló emlékek s elhalványodott papírosaink közt; nézni miként hoz elé, alapok és alkotó erő nélkül, új meg új creatiókat — hogy tova söpörje — minden pillanat, míg, káprázatokon csüggő szemekkel, fönn mit sem tanulnak, lenn meg' felejtnek sokat, sokat . . . .

Neptunum procul e terra spectare furem,  
hív emlékezettel azokra, kikhez a szív és méltó elismerés érzései csatlanak.

Azért tűzém e lapok elé a Te nevedet — „Eiche die dem Sturme steht.“

Bánfalva, octóber 25-d. 1862.

Kazinczy Gábor.